

**MTA Law Working Papers
2015/24**

A jogtudomány természete

Varga Csaba

Magyar Tudományos Akadémia / Hungarian Academy of Sciences

Budapest

ISSN 2064-4515

<http://jog.tk.mta.hu/mtalwp>

A JOGTUDOMÁNY TERMÉSZETE

VARGA CSABA*

(Tudomány) A tudomány¹ az emberi érzékelés körébe vont világról szerzett ismeretek rendszerszerű feldolgozása. Eleve emberi produktum, s így annak esendőségében eleve osztozik. Ez már a fenti meghatározásban kettős fenntartást, pontosabban emberi függőséget jelez. Egyfelől annak nyilvánvalóságát, hogy saját érzékelésén, azaz az érzékszerveitől, illetőleg az azok makro- és mikro-szkopikus meghosszabbításaitól közvetített s adatként/tényként értelmezett szenzoráláson az ember egyszerűen nem képes túlhaladni: végső soron mindvégig nem szabadulhat ezeknek — saját érzékelő képességének — fogságától.² Másfelől s ugyanakkor annak belátását, hogy e feldolgozás mindvégig emberi marad. Tehát először is, mindenekelőtt embertől függő általában abban, hogy az ember háromdimenziós koordináta-rendszerben való létezéséhez és attól meghatározott világképéhez kötődik. S ezen túlmenően is természetszerűleg különösen abban, hogy értelmezési kerete sem lehet más, mint amit művelőjének a világlátása megszab, tehát egyáltalán biztosítani tud. Ezzel pedig azt állítjuk, hogy a megismerő

* Kutató professor emeritus, MTA TK JTI / professor emeritus, PPKE JÁK // varga@jak.ppke.hu

¹ Nagy nyelveinkben az elnevezés gyökere ugyanaz, mint a magyarban: a *tud/omány*hoz hasonlóan a *science* a *scienti*ából, ami a *scīre* [‘tudni’] származéka, amiként a *Wissenschaft* a *wissen/Wissen* származéka. Ám elég egy pillantást vetni legutóbb pl. a *Jurisprudence or Legal Science? A Debate about the Nature of Legal Theory*, ed. Sean Coyle & George Pavlakos (Oxford: Hart Publishing 2005) 174 o. kötetére ahhoz, hogy meggyőződjünk: ’tudomány’ gyanánt vagy azonossága felől kutakodva mi csak germánkodunk — az angol nyelvű civilizációban egy *Rechtswissenschaft*nak megfelelő eszmeiséget/eszményiséget hiába keresnénk. Vagyis elnevezésbeli gyökerekre vissza nem vezethetően a „Tudomány-e a ’jogtudomány’?” kérdése angol nyelvterületi hagyományban eleve badarsággként hatna: nem humanioráik elhanyagolásával, mégis olyan mértékben fejlesztették ki nagytudományaikat, majd hagyatkoztak is rájuk, amiket joggal *Science*-nek nevezhetek, hogy ezekhez képest a hívések, bölcsészkedések, művészkedések és egyéb puha széplelkizések és merő pragmatizmusok e körbe tartozása fel sem vetődhetett. Mai állapotában lásd pl. az amerikai *National Academy of Science* efféle területekről még/már elfogadott problematikáinak listáját in <http://sites.nationalacademies.org/DBASSE/index.htm>. Eszerint ilyesféle vitáinknak még az alapja sem objektív, független az ember éppen valamiképpen alakult társadalmi gyakorlatától. Mindazonáltal az alábbiakban egy védhetőnek tetsző kiindulópont következetes alkalmazására/vázolására teszek kísérletet.

² A *theologia* ebben elvileg kivételt jelent, erősen szimbolikus értelemben mégis teljes azonosulást. A hívő számára ugyanis, aki úgymond érzékeli a világunk isteni teremtettségére és értelemadására utaló jeleket, éppen hitének állításával teszi tudománnyá az isteni megnyilatkozások tárgyalását, ezek következményrendszerének levonását. Történelmi korokban a teológia uralkodó elsőse az azzal, hogy tudományként elfogadottságának már maga a ténye létrehozta minden egyéb megismerés *ancilla theologiae* pozícióját, nemcsak magától értetődő, de teljességgel logikus is volt, hiszen ez szolgált — csakis ez szolgálhatott — kvázi-axiomatikus alapként az eleve isteni teremtés produktumának tekintett világban való éléshez, így egyebek közt annak magyarázatához is. Az tehát, hogy az emberi értékvilág és értelem alakításában játszott meghatározó szerepe mindenek felé emelte, merő következmény.

ember egyszersmind saját felfogóképességének is a foglya.³ Másodsor pedig embertől függő abban, hogy sem a tudománynak magának, sem a tudomány nevében állított igazságnak objektív léte nincs. Az is, amit megállapít, de az is, aminek jegyében ennek igazságot tulajdonít, olyan közvetítettség, aminek mindenkori jelentése mindenkori értelmezésétől függ. Végso soron ez minden emberi tevékenységnek és produktumnak az emberi gyakorlatba ágyazottságát jelenti. Ebben az értelemben s ebben a fogalmi általánosságban — minthogy tehát társadalomontológiailag az elmélet is az ember társadalmi gyakorlatának része — a *theoria is praxis*. Utóbbiból ered egyáltalán a megismerésre késztetés, és ugyancsak ez utóbbiba ágyazódik ennek igazolása is.

A bizonyosság/bizonytalanság fogalompárja — hacsak nem egy pszichikai állapot önjellemzéseként használjuk — merő absztrakt fogalmi dichotomikus projekció: határait élessé, adott minőségét bizonyossá éppen úgy a tudományban, mint társadalmi tevékenységben alkalmanként végrehajtott artifizialis manipulatív dezantropomorfizáció teszi, mint ahogy a jog nevében kivitelezett emberi döntések is kizárólag a jog tudatosan elidegenítő nyelvi és eljárási játékaik folytán tudják csupán magukra ölni a bizonyosság tógáját.⁴ Végso soron mindkettő mögött az ember társadalmi konvencionalizációja áll.

Nos, mindezek az emberi artikulációk olyanok, mint szabadon lebegő lótoszok a víz, korallok az óceán felszínén. Ha sokan találkoznak, ha szaporodásra és egymásba kapcsolódásra folyamatosan képesnek bizonyulnak, előbb-utóbb kontinens nagyságúvá növekedhetnek, olyan teherbírással, aminek abszolút szilárd biztonsága hitét csakis egy szükségképpen eretnekként fogadott,

³ A nyugati gondolkodást először a kolonizáció tapasztalataival a „bennszülött” másság lepte meg, majd a XIX. század vége felé, a kulturális antropológia formálódásával egy időben a nyugati mindennapok modernitásával szembeállított ősi/primitív gondolkodás többnyire spekulatív rekonstrukciójára törekedett. Adalékként lásd pl. Urs Bitterli »Vadak« és »civilizáltak« Az európai–tengerentúli érintkezés szellem- és kultúrtörténete [1976] (Budapest: Gondolat 1982) 624 o. Ma már például az afrikai törzsi koponyalékeléses gyógyító eljárások jogi megítélésében csakúgy, mint például — a japán medicinával példázva — az emberhalál időpontja vagy a szövettranszplantáció feltételei meghatározásában világos a mitológus előfeltevések eleve kiválasztó szerepe. Az európai orvoslástörténetben pedig azon választások megejtésénél, amiket például neurológiai kérdések biológiai megalapozásának szüksége vet fel, axiomatizáló önkény uralkodik, ahol is az egyes válaszlehetőségek valahai — ókori, közép- vagy korai újkori, tudományosan azóta egyként elutasított — előfeltevések mentén formálódtak történelmileg meg, merőben pragmatikusan mindazonáltal ma is változatlanul jól szolgáló különböző hagyományok nyomán. Vö. Varga Csaba *A jogi gondolkodás paradigmái* jelentősen átdolg. és bőv. 2. kiad. (Budapest: Szent István Társulat 2004) 504 o. & <<http://www.scribd.com/doc/46270636/varga-a-jogi-gondolkodas-paradigmái-2004>> & in <<https://ppke.academia.edu/CVARGA/Books-Hungarian>>, különösen 247–253. o.

⁴ A mesterséges fogalmi/intézményi/civilizációs lepel mögötti tényleges zajlás reprodukcióját (saját balos ideológiájukban: az *elnyomás* leleplezését) célozta az 1968-as diáklázadások nyomán szerveződött *Critical Legal Studies* mozgalma is. William E. Conklin *The Phenomenology of Modern Legal Discourse* (Aldershot & Brookfield, Vermont: Ashgate Publishing 1998) xii + 285 o. például tételszerűen abból indul ki (47. o.), hogy “The particularity of an individual’s experiences is camouflaged, if not denied, by the knower’s play inside the legal discourse of a modern state.” Ennek összefüggéseit nyelvelméleti és logikai eszközökkel kíséreltem meg kimutatni in Varga Csaba *A bírői ténymegállapítási folyamat természetete* [1992] 2., jav. és utószóval bőv. kiad. (Budapest: Akadémiai Kiadó 2001 [2003]) 210 o. & <<http://www.scribd.com/doc/46266916/varga-a-biroi-tenymegallapitasi-folyamat-termeszete-1992-2001>> & <<http://mek.oszk.hu/14400/14489/>> & in <<https://ppke.academia.edu/CVARGA/Books-Hungarian>>.

blaszfémikus hitehagyás kezdheti csak el kikezdeni. Ám ha a valóság megismerésére is ez áll, úgy egy ilyen fogalmi általánosságban az utóbbi mint *epistemicum* valójában az előbbi mint *onticum* részeként fogandó fel és tárgyalandó. Mert az ember szüntelenül zajló társadalmi gyakorlatának a része ez: azon tudatosságnak az egyik legfőbb háttérösszetevője, amellyel cselekvéseit végrehajtja. Vagyis ideológia, a terminus filozófiai értelmében: létében is, és *episteméként* vehető konkrét státusában is.⁵

(*Humaniorák*) Az emberi gyakorlat folyamatával és produktumaival foglalkozó úgynevezett humán tudományok mindenekelőtt történelmi tapasztalatok általánosításán nyugszanak. Míg a tudományos ismeret — nyilván a makro- és mikrokozmoszt illető klasszikus, úgynevezett természettudomány mindmáig gyakorlatilag vitatlatlan kiinduló alaptételéhez híven — univerzalizásra törekszik, a történelmi tapasztalat nyíltan eleve partikuláris: *hic et nunc* megéltségében körülhatárolt, s ezért általánosítási lehetőségében meglehetősen korlátozott. Ugyanúgy, ahogyan minden *comparatio* nyíltan feltárja már egy adott ún. tudományos módszer választásában/alkalmazásában is művelője gyakorlati (tehát ön-)érdekét s benne akkor és ott aktualizált konkrét művelése teljes emberi környezetét — hiszen azért hasonlítunk, hogy magunkat/magunkét lássuk jobban, tehát a *tertium comparationis* mindig (létünkben vagy produktumunkban) magunk vagyunk⁶ — nos, az emberi gyakorlat fejleményeivel és létrehozott szellemi s intézményi kultúrája egyes darabjainak és vonatkozásainak a rendszerező/feltáró leírásával foglalkozó humántudomány (a történelemtől az antropológiáig, közgazdaságig, jogig és politikatudományig) elsődlegesen mindig önleírás, amit többnyire annak (mai, főként atlanti civilizációnkban egyre kevésbé visszafogottan) univerzálisként projekcionálása szokott követni. Ez azonban önmagában sem nem szükségképpen, sem nem igazolható; hacsak az általánosíthatóság konkrét előfeltételei nem állanak bizonyítottan fenn, úgy ilyen esetben egyszerűen imperializmusról, egy üresként kezelt térbe történő politikai nyomulásról van szó.

Megjegyzendő, hogy mivel a történelmileg szerzett tapasztalatoktól (s így ezek előfeltevéseként persze az alapul szolgáló világképtől is) függő, azok rendszeres osztályozó leírására törekvő humántudományok mögött eleve — civilizációnként, kultúránként, népességként, és persze, bármelyiket illetően:

⁵ Bővebben lásd Varga Csaba 'Bizonyosság, bizonytalanság: az emberi tudás dilemmája' in *A világ mi magunk vagyunk...* Liber amicorum Vörös Imre, szerk. Fekete Balázs, Horváthy Balázs & Kreisz Brigitta (Budapest: HVG-ORAC 2014), 558–570. o.

⁶ Egyetlen kiválasztott területre alkalmazottan lásd Varga Csaba '*Theatrum legale mundi* avagy a jogrendszerek osztályozása' in *Ius unum, lex multiplex* Liber Amicorum: Studia Z. Péteri dedicata (Tanulmányok a jogösszehasonlítás, az államelmélet és a jogbölcselet köréből) szerk. Szilágyi István & Paksy Máté (Budapest: Szent István Társulat 2005) & <<http://drcsabavarga.wordpress.com/2012/03/24/theatrum-legale-mvndi-ed-cserne-2007/>> & <http://www.academia.edu/6118375/THEATRUM_LEGALE_MVNDI_SYMBOLA_CS._VARGA_OBLATA_ed._Peter_Cserne_et_al._>, 219–242. o. [Jogfilozófiák / Philosophiae Iuris // Bibliotheca Iuridica: Libri amicorum 13].

koronként — eltérő érzékenységek s ezekre válaszul kialakult eltérő fogalmiságok állanak, ezeknek a tudományosmánya és a módszertana is különböző. Ennélfogva régóta korunk ténye, hogy a szellemileg kolonizáló (a XIX. századtól a második világháború végéig főként a francia, majd a német, azóta pedig mindenekelőtt az amerikai), a központ és a referencia szerepét egyaránt betöltő nagy nemzetköziesített tudományoknak az eluralkodása nemcsak ezeknek a térben és időben adott hely adott történéseihez kötődő eseménysoroknak a lokális tudományos feldolgozását mint végeredményt torzítja és szegényíti, de magához hasonító uniformizálással az adott hely és idő tudományának az eddig kialakult eredményeit s regenerálódásának/újjászerveződésének az esélyeit is következetesen pusztítja, csökkenti.

(*Jogtudomány*) A jogtudomány tárgyaként a j o g azon emberi életviszonyok szabályozása, amelyek (1) a társadalom egészét magában foglalóan (2) alapvető érdekkonfliktusok (3) végső rendezését látják el.⁷ Az így felfogott jog nyilvánvalóan komplex társadalmi jelenség, mely számos oldalról vizsgálendő. Közvetlenül egy-egy jogmegnyilvánulás vagy azok bizonyos halmaza — akár úgy, mint (a) akként felfogott társadalmi magatartás, mint (b) ekként tételezés, mint (c) ennek jegyében történő hatósági döntéshozatal és kikényszerítés, avagy mint (d) az előbbiekből bármelyikének kommentárja, majd dogmatikája⁸ — legfeljebb járulékos tárgya, de közvetlenül semmiképpen sem tartalma a jogtudománynak.

Tapasztalaton alapultsága folytán — ideáltípusában, melyhez az a n g o l s z á s z hagyomány áll leginkább közel — az úgynevezett jogtudomány mint példák tömkelegéből élő gondolkodásmód eleve historikus és komparatív, amit teoretizált megfontolásokkal próbálnak közös mederben tartani s közös irányban tartatni. Ezekre építhetők csupán — amiben a l a t i n i k u s / g e r m á n hagyomány a leginkább példamutató — rendszerszerűen megfogalmazott, általánosításra alkalmas fogalmak, elvek, intézmények.

⁷ Elsőként in Varga Csaba 'Antropológiai jogelmélet? Leopold Pospíšil és a jogfejlődés összehasonlító tanulmányozása' *Állam- és Jogtudomány* XXVIII (1985) 3, 528–555. o. & <<http://hu.scribd.com/doc/46269606/varga-a-jog-mint-folyamat-2001>> & in <<https://ppke.academia.edu/CVARGA/Books-Hungarian>>.

⁸ A 'jog' felfogását/használatát/fogalmiság lehetőségét övező többértelműség megjelöléseként alkalmazott tételezettség/kikényszerítettség/társadalmiság hármában való fogalmazást — Varga Csaba 'A jogtudományi fogalomképzés néhány módszertani kérdése' *Állam- és Jogtudomány* XIII (1970) 3, 589–613. o. & <<http://www.scribd.com/doc/193332570/varga-jog-tarsadalomelmelete-fele-1999>> & in <<https://ppke.academia.edu/CVARGA/Books-Hungarian>> akkor váltotta fel a tételezettség/kikényszerítettség/doktrinalitás hármasa — Varga Csaba 'Jog és nyelv? Gondolatok egy alapvetéshez' *Glossa Juridica* I (2014) II: »A magyar nyelv és a magyar jogi műnyelv megújulása«, 85–100. o. —, amikor a funkcionális megközelítés helyébe a fenomenális érdeklődés került, a jog nyelvi megjelenéseinek kérdéseként.

Mindezek alapja az *ordo* ról az adott társadalom világképében alkotott eszmény; ennek kiművelésével bontanak ki fogalmakat, elveket, intézményeket az egyes jogtudományok. Mindez annyiban szövegelemzés csupán, amennyiben történeti, s annyiban empiriára építő, amennyiben társadalomtudományi az adott jogtudományi vizsgálódás. A valódi jogtudományban kialakított ilyen fogalmaknak, elveknek és intézményeknek még az összefüggése sem lesz jogdogmatikai, hanem szintúgy jogtudományi szintű, mert felette áll a jogi kultúrák és nemzeti jogrendek változatosságának. Alkotott és alkalmazott jog így csak annyiban lesz releváns a számára, mint amennyire egy műszaki alkotás építése vagy használata az egzaktak mondott tudományoknak. Minden egyéb már a tudománytárgy szemszögéből nem más, mint gyakorlati foglalatosság és/vagy jogpolitika.⁹

(*Finomítások*) E ponttal azonban már olyan elhatárolásokhoz értünk, amelyeknél a kifejtés előfeltételez bizonyos fogalmi tisztázásokat.

Egyfelől és mindenekelőtt: az emberi szellem és teljesítménye, s maga az alkotás, lényegesen tágabb körű, mint a tudomány vagy tudománytárgy fogalma. Az előbbiekből csakis a valóság megismerésében (mentális reprezentációjában, azaz reprodukciójában) mutatott szellemi teljesítmény része a tudománynak. A mögötte álló valóság pedig nem feltétlenül pusztán fizikalitás (ideértve bármiféle anyagi — mikro-elemi, kémiai, biológiai stb. — összetevőt); előfordulhat, hogy fizikális világunk absztrakt potencialitásáról (pl. geometriában) vagy vonatkozásáról (pl. matematikában) van szó. Mihelyt viszont a természettől adott tudománytárgytól az ember-alkotta világhoz, vagyis társadalmi/humán tudománytárgyhoz érkezők, immár lényegesen bizonytalanabb válaszokat szabad már csak megfogalmaznunk. Mert mi is itt a tárgy? A társadalomtudomány esetében leginkább a társadalmi tény, mely a társadalmi jelenséghez, vagyis egy társadalomontológiai számba veendő — mert hatást kiváltó/gyakorló — *phenomenon*hoz tapad. Nos, ez sohasem egyszerűen elszigetelhető emberélet, hanem tömeges viselkedéseknek az iránya/eloszlása, avagy egy meghatározó jelentőségű, intézményi cselekvés(sorozat) — bárhány aktor is részes benne. És továbbmenve: mi a szellemtudomány? és ha eltérő, úgy mi a humántudomány? Nyilván eltérő megközelítések eltérő definíciót adnak. Mégis, számomra az a mintaértékű, ha úgy gondolhatom, hogy — némiképpen a geometria/matematika előbbi ábrázolására emlékeztetően — a humántudomány összefüggő képet ad világunk absztrakt potencialitásáról (pl. teológia/filozófia) vagy vonatkozásáról (pl.

⁹ Mindez persze nem változtat azon, hogy a külső akár azonos is lehet: hatalmas nemzetközi irodalom feldolgozottságán alapultság, jegyzeteltség, s következetes, okadatolt bizonyítás tudományos érvelésre alapozottan. Mégis, tudományművelésben kialakultabb államokban utóbbiakat jellegzetesen politikai csúciszervek háttérintézményeiben (pl. amerikai *think-tank*, német *Stiftung*), avagy kormányzati vagy igazságszolgáltatási, rendvédelmi szervek (bírók, ügyészségek, rendőrségek stb.) pontosan ilyen célból felállított intézeteiben szokás mindenekelőtt és főhivatászerűen művelni.

statisztika), avagy ennek egy viszonylagosan különválasztható része tekintetében összefüggő potenciális modellel/modellül szolgál (pl. klasszikus ökonómia).

Másfelől viszont azok az egyébként igencsak széles területek, amelyekben egyáltalán emberi szellem s alkotó erő munkál, eleve leválasztódnak a tudományfogalomról. A spiritualitás területéről indítva,¹⁰ először, ilyen mindenekelőtt a *m i s z t i k u m* és a *m ű v é s z e t*. Mert az előbbinek nyelvi vagy képi formát öltése csakúgy, mint az utóbbinak műalkotásban megtestesülése — akár egyedi darabként, akár meghatározott életmű vagy egész korszak sorozatában — nem tudomány, s önmagában nem is tárgya tudománynak. Egy az utóbbira irányuló vizsgálat tudományszerű akkor lehet csupán, ha történetesen az embert vizsgálom, amelynek produktumaként ez megjelenik, avagy produktumok adott halmazát, amelyekben ezek már nem egyedi műalkotásként, hanem mint adott filozófiai/esztétikai gondolat/probléma megtestesítői/példázatai és/vagy mint társadalmi jelenség játszanak szerepet. És leghatalmasabbként s legtömegesebbként, másodszer, ilyen a szűkebb értelemben vett *t á r s a d a l m i g y a k o r l a t* terepe, s ebben is bármiféle *e s z k ö z n e k* az előállítása, alkalmazása, értékelése, vagy adaptálása/finomítása. Nem más ez, mint a cselekvő embernek szerszámkészítő emberként [*homo faber*] való megjelenése¹¹ — az emberré válás hosszú folyamatában immár mintegy kétmillió évnyi időre visszatekintő megszakítatlansággal.¹² S korántsem véletlen ennek időbeli párhuzama az ember gondolkodó lényként való megjelenésével. Még teológiai ábrázolásában is: az isteni teremtés folytatójaként a munkát kifejtő ember, mint szerszámot készítő lény, önreflektálással válik ki természeti létéből, amihez a megismerés (vagyis ami a tudományban összpontosul) akár csíraformája segíti. Ez az összefüggés nyilvánvalóan szoros, de eltérő tevékenységfajtákat jelöl, így jottányit sem változtat azon, hogy a szerszámmal foglalatosság a gyakorlati cselekvés terepe. S noha mindaz, amiben az ember egyáltalán megnyilvánul, sok irányú képességén — megszerzett tudása felhasználásán, kreatív erején is — nyugszik, maga mégsem tudomány, hiszen önmagában nem is megismerés, hanem a megismertnek úgyszintén alkalmazása az ember személyes és társadalmi gyakorlatának a részeként, instrumentumként szolgálva az abban történő előrehaladását.

(Törvényhozásban, normatív döntéshozatali folyamatban, jogpolitikák alakításában, vagyis bármiféle gyakorlati megnyilvánulásban ezért az

¹⁰ Tudományfejlődési összefüggésekre lásd Varga Csaba 'Visszavont emberi teljesség? Eszmeuralom és tetszőlegesség' *PoLisZ* (2005. március), No. 82, [Külvilágunk – belvilágunk, 4], 14–21. o. & <<http://www.krater.hu/krater.php?do=3&action=a&pp=1006>>.

¹¹ Henri Bergson *L'Évolution créatrice* (Paris: Alcan 1907) viii + 403 o. [Bibliothèque de philosophie contemporaine] adta e nevet, intelligenciaként definiálva, melyben benne rejlik tárgyak végtelen változatosságú mesterséges alkotása, külön kiemelve a már szerszámokat készítő szerszámok tudatos előállítását.

¹² Turay Alfréd tollából 'Az önmagára reflektáló ember' in <<http://mek.oszk.hu/08700/08794/html/koz4.html>> és 'Az ember biológiai evolúciója a szaktudományos és a filozófiai reflexióban' in <<http://vaciegyhazmegye.hu/letoltes/132.html>>.

előkészítő szakasz természetesen igényelhet/megrendelhet s bőven fel is használhat legszorosabban tudományos kutatást; ám annak kérdése, hogy ebből mit, miként és mivé formál, már teljességgel gyakorlati ügy, ami végső soron leginkább konvencionális, tehát addigi fősodornak történő megfelelés függvénye.)

Árulkodó körülmény, hogy a tudomány egyetlen kriterialitása, a megismeréshez vezető állítás igazságának/hamiságának a kérdése ilyen utóbbi körben, instrumentális vonatkozásban természetesen nem is vethető fel — ugyanúgy, ahogyan a pusztán konvencionálisra támaszkodó úgynevezett játékok esetében sincs kritériumszerűen másról szó, mint tetszőleges megfontolás tetszőleges elhatározásáról.¹³

(A jogtudomány tárgya és köre) Amint kontinentális kultúránk fogalmi/strukturális beidegződéseitől (pl. az érvény/hatály előfeltételezettségétől) elvonatkoztatva, tehát tudományos általánosságban tesszük fel kérdéseinket, a jog mint társadalmi jelenség iránt érdeklődve a jogtudomány tárgyaként roppant összetett kép bontakozik ki előttünk, mely a jogfogalmat illető korábbi válaszunknál¹⁴ lényegesen tágasabb, s amelyre még élesebben vetül az az egykori jogos kifakadás KANTtól, miszerint a jogászok még mindig hasztalanul keresik jogfogalmukat.¹⁵

A jogi *ordo* változatos lehetőségeinek kutatása — beleértve a természetjogot is, mint világunknak az emberi szükségeket befolyásolóként feltárható összefüggéseiből adódó lehetőségek és lehetséges normatív követelmények rendszerszerű feltérképezését — e szempontból a klasszikus ökonómia kapcsán már említett modell-szolgáltatással mutat rokonságot. Felépíthető az éppen kérdéses módon — *is*; ezek akár több évezredes futamidejű civilizációkat úgyszintén generálhatnak; csak éppen tudományosan semmiféle kizárólag-így-lehetséges belső szükségképpeniségük (invariabilitás) nem mutatható ki: még egy barokkos filozófia sem enyeleghet róluk másként, mint hogy vérmérséklete szerint retorikus puffogatással az így

¹³ Vö. pl. Varga Csaba 'A magatartási szabály és az objektív igazság kérdése' [1964] in *Útkeresés Kísérletek – kéziratban* (Budapest: Szent István Társulat 2001) [Jogfilozófiák] & <<http://drsabavarga.wordpress.com/2012/12/26/varga-csaba-utkereses-kiserletek-keziratban-2001/>> & in <<https://ppke.academia.edu/CVARGA/Books-Hungarian>>, 4–18. o., illetőleg Є. Євграфова 'Проблема істини в правовій науці та практиці' *Вісник Національної академії правових наук України* [Kharkiv] (2014) 1, No. 76, 42–53. o. A szocializmus korabeli ritka szaktudományos kiállítás két monumentuma volt egyfelől Ota Weinberger *Die Sollsatzproblematik in der modernen Logik* Können Sollsätze (Imperative) als wahr bezeichnet werden? (Praha: Československo Akademia Ved 1958) 161 o. [Rozpravy Československé akademie věd: Řada společenských věd 68/8], majd Franz Loeser 'Zur Frage der Wahrheit in der Moral' *Deutsche Zeitschrift für Philosophie* 11 (1963) 9, pp. 1104–1121. o., amiket csak utóbb ismerhettem meg.

¹⁴ Lásd még, Varga Csaba tollából, 'A jog talánya: hat évtized vitái' *Állam- és Jogtudomány* LI (2010) 1, 121–136. o. és 'Jogfogalmunk változása (Jogbölcséletünk az utóbbi évtizedek tükrében)' *Iustum Aequum Salutare* VII (2011) 3, 93–100. o. & <<http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20113sz/10.pdf>>.

¹⁵ Immanuel Kant *Kritik der reinen Vernunft* (Transzendente Methodenlehre) = Kant's *Gesammelte Schriften* III, hrsg. Königlich-Preußische Akademie der Wissenschaften (Berlin: G. Reimer 1904), 479. o. (Anmerkung) szerint „Noch suchen die Juristen eine Definition zu ihrem Begriffe vom Recht.”

bemutatott/leírt berendezkedést a lehető legtökéletesebb/legtökéletlenebb világnak kiáltsa ki — akár egy egész korszak legkülönbözőbb gondolkodóitól példázottan LEIBNIZTől VOLTAIRE-ig.

Ezen túlmenően a jogtudomány egyidejűleg összetettséget s töredezettséget mutat, merthogy klasszikus problémabokra a humántudományok, míg a természettudományok mintájára empíriakutatásra, mennyiségi változókra koncentráló újabb ágai pedig a társadalomtudományok szűkebb specializációiként tűnnek fel. Eszerint az a tudománysor, amit filozófia, történelem, társadalomtudomány, szellemtudomány néven ismerünk, közvetlenül is jelen van a jogban — nemcsak általánosságban, de bármely nálunk jogágnak nevezett csoportjában vagy kiemelkedő különös problematikájában úgyszintén —, és ezek hordoznak olyan nevet, mint — egyebek közt — jogbölcselet, jogelmélet, joglogika (mint a gyakorlati érvelés specifikus terepe), továbbá jogtörténet, jogszociológia s jogantropológia. És a fentiek jegyében ezekre épülhet olyasmi, mint általános vagy adott kultúrára sajátos jogtan, illetőleg a fentebbi átfogó, hatalmas területet felölelő értelemben fogalmi dogmatika és komparatiztika.

Említettük már, hogy a fizikális teret bizonyos adott vonatkozásban hálószerűen átfogja az a kétségkívül artificálisan embertől felállított (megállapított) összefüggésrendszer, amit például egy aritmetika vagy egy geometria vizsgál. Ez egyszerre projekcionálás és modellálás, hiszen az, amit mondanak, nincsen ténylegesen ott, ámde mégis a tudomány valamely e körbe eső állítása kísérletileg igazolható, amennyiben annak, amit mond, megfelelője a fizikai térben előállítható, illetőleg verifikálható. A társadalmi térben hasonló modellálás történik például az elméleti közgazdaságtanban: mintaképpen leírjuk a gazdálkodást, hogy egyáltalán további összetevőit s összefüggéseit illetően elemezhesünk. Nos, ez bizonyosan nem kizárólagosan lehetséges vagy bizonyosan hűséges (s állításként ezért igaz) képe a gazdaságnak, de amennyiben és ameddig elemzési célokra megfelel, nem refutáljuk. Hasonló megy végbe a teoretikus dogmatikában is: adott egy tér, amelyben a társadalmi viszonyok jogi relevanciájú kapcsolatrendszerének fogalmiasított s egyszersmind rendszerezett, leíró köntösbe bújtatott modellálására törekszünk. Fogalmiasított kapcsolati hálózat létesítése ez az egyik oldalon, valamiféle rendszertani teljességgé fejlesztése az egyidejű másikon. Amit közvetlenül nyújt, az fogalom-katalógus, ami pedig teoretikusan többsíkúvá teszi, az az előbbinek rendezett teljessége. Tudományszerű, mert logizált fogalmi általánosságban történik.¹⁶ És ismét, ugyanazzal a modell-követelménnyel éltünk: mint egy axiomatikus rendszer,

¹⁶ Ez lehetett jellemző akár egy Wesley Newcom Hohfeld *Some Fundamental Legal Conceptions* [reprint from Yale Law Review 23 (1913)] (New Haven 1913) 92 o., akár egy Asztalos László *Polgári jogi alaptan* A polgári jog elméletéhez (Budapest: Akadémiai Kiadó 1987) 277 o. teljesítményére egyaránt — függetlenül attól, vajon konstruált vagy tételes normatívumokból/ esetekből vett-e esetleg példákat vagy illusztrációkat.

önmagában kell teljesnek és következetesnek lennie; ugyanakkor semmi sem zárja ki rivalizáló párhuzamos rendszerek akár egyidejű jelenlétét/lehetőségét.¹⁷

(*Következtetés*) Mindennek következményei levonásával csakis ismétlésekbe bocsátkozhatunk. Eszerint minden *e f e m e r i t á s*, mert akaratfüggő, illetőleg minden *a k c i d e n t a l i t á s*, mert egyedi emberi produktum, tárgyként szükségképpen kívül esik a tudomány körén. Ezért a nemzeti vagy nemzetközi jogrend mint olyan, beleértve törvényhozást/jogalkotást, jogi döntést/joggyakorlatot, ügyek joggá vagy jogi üggyé transzformálását (elemzést, értékelést) — akár *de lege lata*, akár *de lege ferenda* —, valamint akár legszélesebb értelemben vetten a jogpolitikai *desideratum*-megfogalmazást, nem tárgya a jogtudománynak. Következésképpen az ezek függésében megfogalmazott vagy elvégzett fogalmi/fogalmiasító elemzések, rendszerezések szintén a jog mint eszkösteremtés és eszközalkalmazás gyakorlati aktusának a részei, és nem a tudománynak.¹⁸

Mindennek a teoretikus állítása nyilvánvalóan független a ténylegesen folytatott praxistól, annak megideologizálásától, valamint az abban megnyilvánuló/megtestesített nyelvhasználatától. Kultúrák, országok változó gyakorlatától függően az *academia* és *universitas* által létrehozott ún. egyetemi/akadémiai könyv- és folyóiratkiadásban megjelenő úgynevezett jogtudomány-művelésből származó produktum java részéről ugyanis szigorúbb elemzésben kiderülhet, hogy voltaképpen szintén kívül esik e körön.

¹⁷ Lásd pl. Andreas Funke *Allgemeine Rechtslehre als juristische Strukturtheorie* Entwicklung und gegenwärtige Bedeutung der Rechtstheorie um 1900 (Tübingen: Mohr Siebeck 2004) xii + 338 o. áttekintését.

¹⁸ Pokol Béla *A jogtudomány társadalomtudományosodása* (és így perspektívikus létrejötte) (Budapest: MTA Társadalomkutató Központ 2015) 25 o. [MTA Law Working Papers 2015/13] in <<http://jog.tk.mta.hu/mtalwp>> szögezi le (23. o.) ismételten, hogy „a jogdogmatika nem tudomány, hanem a komplexebbé vált nyugati jogrendszerek szellemített rétege, a jogrendszerek szabályrétege felett létrejövő értelmi összefüggésrendszer.” A kérdés hazai megvitatásában lásd *Jogdogmatika és jogelmélet* A Miskolci Egyetem és a Miskolci Akadémiai Bizottság által 2006. november 10-én és 11-én rendezett konferencia anyaga, szerk. Szabó Miklós (Miskolc: Bíbor Kiadó 2007) 389 o. [Prudentia Iuris 26].

© Varga Csaba, MTA TK

MTA Law Working Papers

Kiadó: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont

Székhely: 1014 Budapest, Országház utca 30.

Felelős kiadó: Körösényi András főigazgató

Felelős szerkesztő: Szalai Ákos

Szerkesztőség: Hoffmann Tamás, Kecskés Gábor, Szalai Ákos, Szilágyi Emese

Honlap: <http://jog.tk.mta.hu/mtalwp>

Email: szalai.akos@tk.mta.hu

ISSN 2064-4515